

ПРЕДАВАНЕТО НА ГРАЖДАНСКАТА ВЛАСТ В БЕЛОМОРИЕТО НА ЕАМ И ИЗТЕГЛЯНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ ПРЕЗ СЕПТЕМВРИ 1944 Г.

В дните между 11 и 13 септември 1944 г. в Беломорието повсеместно се установява българска отечественофронтowska власт. Пристигналата на 12 септември 1944 г. в Кавала българска правителствена делегация подписва споразумение с националноосвободителния фронт ЕАМ и ЕЛАС в областта, според което гражданското управление се прехвърля на доминираните от гръцката комунистическа партия ЕАМ. Според това споразумение българската войска остава в Беломорската област, за да изпълнява своите военни задачи в условията на обявената от България война на Германия, както и за да осигурява реда и спокойствието в областта. От 13 до 16 септември 1944 г. в беломорските градове с пълното съдействие на българските граждански и военни власти влизат частите на ЕЛАС. Така цялата Беломорска област бързо и лесно попада под съвместния контрол на ЕАМ и ОФ с изключение на района северно от Драма, където доминират прозападно ориентираните андартни на Андон Чауш – командир на Националния андартски корпус.¹ Формалният акт на предаването на административната власт в Беломорието, както свидетелстват всички досега обнародвани документи и мемоари, става от представителите на новото отечественофронтовско правителство на комитетите на Националноосвободителния фронт на Гърция (ЕАМ) и партизаните от ЕЛАС. В този акт се натрапват въпроси относно легитимността, равнопоставеността, процедурата на предаването и статута на двата субекта по отношение на вътрешното право на двете страни, което предизвиква дискусии. През този период Отечественият фронт осъществява тесни взаимодействия с Националноосвободителния фронт на Гърция (ЕАМ), който е политическа организация на левите сили, обединяваща подобно на Отечествения фронт в България Гръцката комунистическа партия, Аграрната партия, Съюзът на народната демокрация, Социалистическата партия, Демократическата либерална

¹ Даскалов, Г. Между реваншизма на Атина, хегемонията на Белград и nihilизма на София..., с. 22.

партия и Партията на левите либерали. Политическата организация ЕАМ е създадена на 27 септември 1941 г. и тя си поставя за цел извоюване на национална независимост и съставяне на временно правителство. На 16 февруари 1942 г. официално е обявено създаването на Народоосвободителната армия на Гърция (ЕЛАС). През 1943 г. тази военна организация наброява към 40 000 души, а през есента на 1944 г. тя има 55 000 души и заедно с резервите наброява около 70 000 души.² Под натиск от страна на британците през май 1944 г. в Ливан се провежда конференция с участието на всички гръцки политически организации, на която се подписва споразумение, целящо ограничаване влиянието на Националноосвободителния фронт на Гърция (ЕАМ) и засилване на това на подкрепеното от Великобритания емигрантско гръцко правителство.

На пленум на Гръцката комунистическа партия в края на юли се разисква въпросът за вземането на властта от ЕАМ-ЕЛАС³. От страна на Политбюро на ЦК на ГКП през август е направена консултация с Москва. В отговор на запитване от гръцка страна Молотов дава да се разбере, че Гърция не влиза в сферата на непосредствените интереси на Съветския съюз: „Сами трябва да решат повдигнатите от тях въпроси.“⁴

Веднага след 9 септември 1944 правителството на Отечествения фронт установява тясна координация с ЕАМ и ЕЛАС, с които си сътрудничи и преди това във връзка с предаването на гражданската власт и смяната на администрацията. Между 12 и 16 септември 1944 г. в Беломорието се намират министрите Добри Терпешев - министър без портфейл, член на Политбюро на ЦК на БРП (к), Димитър Нейков – министър на търговията, промишлеността и труда, представител на БРСДП, и Иван Радоев – бивш командир на Втора Пловдивска въстаническа оперативна зона, които са упълномощени от новото ОФ правителство „да провъзгласят свободите и правата на местното население“, да уредят някои важни проблеми – за временната администрация в Западна Тракия и Егейска Македония, за снабдяването с оръжие и продоволствие на частите на ЕЛАС и др.⁵ На 12 септември

² Баев, Й. България и гражданската война в Гърция (1944-1949 година). – ВИС, 1992, кн. 2-3, с. 89.

³ Шерев, П. Борбата за разрешаване на т.нар. военен въпрос в Гърция (20 май 1944-12. февруари 1945). Исторически преглед, 1983, № 2, с.7.

⁴ Баев, Й. България и гражданската война в Гърция (1944-1949 година). – ВИС, 1992, кн. 2-3, с. 90.

⁵ Пак там.

1944 г. Добри Терпешев - член на Политбюро на ЦК на БРП, главнокомандващ НОВА и министър без портфейл, и Димитър Нейков – министър на търговията и промишлеността и труда, пристигат в Кавала в изпълнение на възложена им от правителството на ОФ задача да подготвят и организират предаването на гражданската власт на представителите на ЕАМ и ЕЛАС и да регулират отношенията между българската войска и местните власти. Те подписват с представители на ЕАМ и Гръцката народна освободителна армия (ЕЛАС) споразумение за създаване на временна администрация в Западна Тракия и Егейска Македония, което предвижда няколко точки:

1. Гражданското управление в тези области да се поеме от местното гръцко население в лицето на ЕАМ;

2. Българската войска остава на досегашните си позиции с цел да осигури реда и спокойствието на цялото население – българи, гърци, турци и др. и се улесни затвърждаването на властта на ЕАМ;

3. Българските учреждения остават също по местата си, като при някои от тях като пощи, железници, по прехраната и пр. местната гръцка власт изпрати свои представители за връзка; българският лев се ползва за редовно разменно парично средство;

4. Българското население (местно и преселническо) остава по местата си, като правата и свободите му се гарантират от българската войска и новосформираните гръцки властови структури.⁶

На свикани за целта импровизирани митинги българските представители обявяват предаването на властта в ръцете на гръцката левица в лицето на ЕАМ и ЕЛАС. Българската администрация и българското население много бързо се убеждават, че предвидените в споразумението гаранции за неговите права и свободи няма да се спазват дори и тогава, когато българската войска се намира още в Беломорието. Новите гръцки власти разграбват българското държавно и частно имущество, прогонват насила българските служители, заплашват с убийства, без да се съобразяват с подписаното споразумение за предаването на властта и с правата на българските чиновници и на местното българско население. Разпространяваните слухове за насилия над българите стават причина в някои селища на Драмска околия изтеглянето на българската администрация да започне още на 28 август 1944 г., а на 5 септември и местните българи в Просеченската община започват подготовка за изселване в старите

⁶ Мантарлиев, Й. Бежанският и преселническият въпрос по време и след Втората световна война, С. 2015, с. 136; История на Отечествена война..., с. 224-225.

предели на България. Още по-голяма става паниката, когато на 10 септември 1944 г. околийският управител в Драма бива сменен с човек на Околийския отечественофронтовски комитет в Драма⁷ и особено след официалното предаване на гражданското управление на гръцкия националноосвободителен фронт (ЕАМ) от пратениците на българското ОФ правителство Добри Терпешев и Димитър Нейков по силата на сключеното двустранно споразумение.

В резултат на настъпилата паника на 13 септември по обяд началникът на гарнизона капитан Кондов – дружинен командир на 22 пехотна дружина, поръчва на кмета да създаде организация и за два часа общинската администрация заедно с преселниците да се явят при входа на прохода по пътя Драма–Неврокоп, защото получил заповед да го охранява до пълното изселване на българите. Общинската администрация със целите си семейства и преселниците не дочакват пристигането на забавилата се охранителна войска и поемат пеш по трудния планински път. На 14 септември капитан Кондов предава общинската власт на гръцкия кмет. Общинската каса е разбита и ограбена. На следващия ден, 15 септември 1944 г., по заповед на Околийският комитет на ОФ в Драма новата гръцка администрация приема с протокол общинското имущество.⁸ С българска помощ партизанските формирания на Гръцката народна освободителна армия (ЕЛАС) влизат и установяват контрола си в градовете Драма, Дедеагач, Елефтерополис Кавала, Ксанти, Сяр, Хрисопули и др., а частите на гръцките националисти на Андон Чауш заемат селата северно от жп линията Драма–Кръсто поле (Еникьой, Ксантийско)⁹. Така в Беломорието местната власт е овладяна от комитетите на ОФ, войнишките комитети и гръцките партизани и до втората половина на септември 1944 г. в Беломорската област „с българска помощ левият гръцки национален освободителен фронт (ЕАМ) е легализиран като основен политически субект.”¹⁰

За разрешаването на възникналите въпроси от взаимен интерес българското правителство назначава за свой върховен делегат в Беломорието Сава Гановски. Той има задача да подготви предаването на властта от българската администрация на местното население. Проф.

⁷ Мантарлиев, Й. пос. съч., с. 137.

⁸ Пак там, с. 137; ЦДА Ф 371К, оп. 7, а.е. 5

2, л. 36.

⁹ Щерев, П. Общи борби на българския и гръцкия народ срещу хитлерофашистката окупация, С. 1966, 111-114.

¹⁰ Мантарлиев, Й. Пос. съч. с. 135.

Гановски заминава за Беломорската област и на 17 септември 1944 г. се установява в областния център Ксанти, където организира своята служба. Създава към нея Съвет на Беломорието, който се състои от местни жители, посочени от самото население. В по-големите околии се назначават български представители със статут на правителствени делегати, подбрани измежду състава на комитетите на ОФ. На 6 октомври с. г. Сава Гановски в качеството си на „делегат на българското правителство” и Мачукас Елефтериос - според подписа си, като „представител на гърците”, подписват протокол за уреждане на взаимоотношенията и за предаването на цялата местна администрация.¹¹

Протоколът показва само външната и формална страна на процеса. В него има предвидени дори известни „права” за българите, като това те да останат, ако срещу тях не се повдигнело обвинение, а всеки българин в Беломорието по това време вече се отъждествява с образа на „окупатора” и става обект на всякакви преследвания и разправи. До датата, в която е подписан този протокол, 6 октомври 1944 г., през разкритите по старата българо-гръцка граница отпреди 1941 г. пунктове са преминали вече няколко десетки хиляди бежанци и преселници от Беломорието, бягащи пред угрозата да станат жертва на преследвания, включително и убийства, каквито случаи има много, оставили на произвола имуществото си и имотите си, наследени от предците, и закупените там след 1941 г.

Сведенията как на практика е ставало предаването на административната власт на „местното население” - гръцките партизани и представители на ЕАМ, черпим най-вече от мемоарните спомени на участници в тия събития, които носят белезите на субективността и конюнктурата, включително и когато става въпрос за обнародвани тогава материали в печата, но затова пък те разкриват детайли, които в официалните документи обикновено се премълчават. Сред населението са запазени трайни спомени за първите прояви на срещи с представителите на новата власт, като тържествения митинг в Ксанти на 14 септември 1944 г. по случай предаването на гражданската власт на ЕАМ, когато на трибуната са изправени и говорят официалните лица Добри Терпешев, Димитър Нейков, командирът на 2-ра ВОЗ, Теодорос Караганис, Вангелис Касапис (Критон) – политкомисар на 81-ви полк; манифестацията на български войници и партизани през септември 1944 г. по главната улица на Гюмюрджина, манифестация-

¹¹ ЦВА, Ф. 319, оп. 2, а.е. 50, л. 107-110; Отечествена война на България 1944 – 1945. Документи и материали. Том 1, С. 1978, с. 406-409;

та в Дедеагач на 15 септември 1944 г. по случай посрещането на части на 81-ви полк на ЕЛАС в присъствието на Жельо Пашкулев – член на българския гарнизонен щаб, Константинодис – деец на гръцката комунистическа партия и ЕАМ, кмета на града инж. Веселин Петков и др. официални лица. Процедурата навсякъде е еднаква, но с неизбежните за всяко едно конкретно място и обстоятелства специфика.

Сред бежанците и преселниците от Беломорието след септември 1944 г. особено трайни следи е оставило поведението на Добри Терпешев, на когото те приписват и значима вина за условията и бързината, с която те е трябвало да напуснат домовете и земята на предците си. Красимира Узунова публикува свидетелства на очевидци за това как той, вместо да им окаже поне морална подкрепа, с публичните си изявленията насърчава и подпомага гонителите на българщината в Беломорието¹².

За Драмско разполагаме с много подробното описание на общински кмет на ОФ за едно от най-голямото българско село в околността, публикувано само месеци след тези събития във в. „Македонско знаме“. На ОФ-кмета Ст. Демирев му се наложило два пъти да предава властта в селото: един път на гръцките андарти и втори път на местния комитет на ЕЛАС. Когато се разчува, че андартите на Андон Чауш, които преди това отвлекли и убили по най-жесток начин видния им и обичан съселянин Георги Михайлов, баща на четири деца, и вече наближавали към селото им с цел да го ограбят и разорят, голяма част от селяните започнали панически на малки групи да бягат към България по шосето, което свързва Драма с Неврокоп. На 25 септември 1944 г. ОФ комитетът заседава за последен път под председателството на околийския управител Ангел Калчев. В този момент пристига един взвод български войници в пълно бойно снаряжение и картечници от близкото село Просечен, където е седалището на 2/22 дружина. Войниците заемат позиции да отбраняват селото. При това положение ОФ комитетът взема решение да води преговори с гръцките андарти под закрилата на българските войници. Като парламентарии при андартите отиват кметът Ст. Демирев, селският свещеник и двама от селяните заедно с драмския околийски управител на ОФ Кънчев. При съвместните разговори станало ясно, че „националистите“ имали заповед от техния главнокомандващ, че „докато в едно населено място се намират български войски, те нямат право да нахлуват“. Това било

¹² Узунова, К. Беломорска Тракия – несбъднатата надежда за Велика България. – В: Сборник Тракия, том VII, Хасково, 2016, с.131.

съгласно споразумение, постигнато между командира на VII българска армия генерал Сираков и Андон Чауш. Постигнало се съгласие селото да бъде заето, когато българската войска се оттегли от Драмска околия. Към 17 часа българският взвод се изнася към базата си в с. Просечен, отстоящо само на три километра от селото. Селяните изпращат българските войници със сълзи, а те ги успокояват, че няма да ги оставят беззащитни и няма да позволят да им се случи нещо лошо.

Когато местните гърци и гръкомани научават за това споразумение, те започват трескава подготовка да посрещнат своите. Събират национални гръцки знамена, изваждат и подготвят занемарената преди това духовна музика, момите, облечени в празнични носии, изпокъсват всички цветя в селото за букети. Гръкоманите колят няколко овце и организират реквизиция на ракия и вино. „Ние гледаме всичко това и сме безсилни да дадем своите нареждания. Властта неусетно мина в ръцете на гръцките националисти” – заключава кметът Демирев - а околийският управител веднага заминава за Драма, за да съобщи за положението на председателя на ОФ инж. Паскалев и да се вземе решение какво да се прави по-нататък при това положение”¹³ Цялото гръцко и гръкоманско население се е събрало в готовност и отива да посреща гостите. Начело на шествието върви гъркът Саваоглу с фустанела и с голямо гръцко знаме в ръцете, зад него музиката и старите първенци. Стискат си ръце, целуват се и пеят „противобългарски песни”, псуват, заканват се, чуват се викове, че и в София ще отидат. „Като кмет на селото, нямаше как, трябваше и аз да взема участие в посрещането – споделя Демирев – Изстрел и в далечината се вижда само прах. Задават се първите конни отряди – мулета и стари коне със самари, заграбени от селата... Общинският дом е пълен с андартти. В голямата стая, където се помещаваше архивата, са сложени две големи маси, върху тях – шишета със силна ракия. Пиенето е почнало още преди час. Положението е печално. Караха ни да викаме „Жито” (ура), че те са по-благородна раса. За да си запазим главите, подчинихме се на техните искания. Накараха ме да им държа реч и да дам отчет за моето минало. Събрах всичките си сили и с прекъсване от вълнение избърборих няколко възхвални думи, на което те отговориха с едно сурово „Да!”. След мен взе думата отчето, който ги помоли за милост към инородното население, като за това ще им бъдем крайно признателни. Яденето и пиенето продължи до зори, но ние помолехме главният да ни пусне по-рано. Дадено ни бе разрешение и с двама ан-

¹³ Демирев, Ст. Пос. съч., - Македонско знаме, бр. 14, 15 октомври 1945 г.

дарти от четата на Купчос се запътихме към къщите си.”¹⁴

Скоро след това от Просечен пристига българска военна част, този път съставена от два тежко въоръжени взвода. Подпоручикът предлага на андартите веднага да напуснат селото на основание на споразумението между генерал Сираков и Андон Чауш. Андартите се изтеглят веднага без никакви възражения. Подпоручикът събира селяните на площада и ги предупреждава, че войсковата част ще остане още малко в селото и всички желаещи да се изселят да направят по-скоро това. Които от селяните се приготвят за път, те веднага се отправят към отстоящото на четири километра от селото шосе, по което минават български военни камиони с нареждане да прибират багажа на изселниците. Други пък, поради това, че камионите не могат да вземат всички, натоварват каквото им е по-нужно на своите талиги, накачили и натрупали по тях кошници, денкове и дечица, потеглят направо към Неврокоп. Това продължава десетина дни. По това време в Драма стават интересни събития. Гърците в града са в трескава подготовка да посрещнат „победителите”.

ОФ предава властта в ръцете на ЕАМ – нещо подобно на българския Отечествен фронт. Всеки ден се провеждат съвместни заседания в кметството за ликвидиране ордите на Андон Чауш. Българските войници заедно с партизаните от ЕЛАС имат съвместни акции против гръцките националистически сили. Така също и български доброволци спомагат за изгонването на националистите и андартите от околностите на Драма... Гъркът Ставридис държи реч от балкона на кметството. Той обрисова с пламенни слова „мъките и страданията на гръцкия народ не само през време на окупацията, но и през диктатурата на Метаксас.“ Инженер Паскалев като представител на ОФ и околийският управител Калчев произнасят речи, в които апелират за единство, като гаранция за осигуряване мира на Балканите. От друга страна помощник-командирът на VII армия Радев на добър гръцки език „обяснява на гръцкото население новата ОФ власт в България...”¹⁵

Положението остава напрегнато. Гражданите са разделени на два лагера. Тютюнорботниците и дребните занаятчии са привърженици на ЕАМ, която със съдействието на българските военни власти въоръжава по-младите и ги назначава като милиция. Едрите търговци и буржоазните кръгове се явяват привърженици на ЕДЕС, който води

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Пак там.

проанглийска политика. Тях ги подкрепят и изселниците от Мала Азия, чийто брой тук достигал около 20 000 души. Материална и военна подкрепа за тях идва от англичаните. Поради това андартите се оказват по-добре въоръжени от партизаните на ЕЛАС. Една група от техните среди, сред които и Йоанидис Ванвас, са били предварително назначени за кметове, околийски управители и други висши служби в гр. Драма и околията. Протокол от тайно заседание, на което е станало определянето и разпределението на длъжностите, бил заловен от партизаните на ЕЛАС. Десетина копия от протокола същите разлепили на различни места в Драма, както и надписи, приканващи хората да видят „как се взимат решения и се назначават управници, без да се пита народът.“¹⁶

С резолюция № 207/496-201 от 24 ноември 1944 г. гръцкото правителство поставя под секвестър българските инвестиции и имуществва в Беломорието. Тя е с обратна сила от 12 октомври 1944 г. – датата, от която започва масовото предаване с протоколи на българското имущество на гръцката приемателна комисия.

Изтеглянето на българските войски

Въпросът за оттеглянето на българските войски от Беломорието се обсъжда от двете водещи сили на антихитлеристката коалиция - Великобритания и САЩ, които са в състояние на война с България, още през лятото на 1944 г., когато са изготвени и клаузите за споразумение за примирие с България. На 25 август с.г. се провежда заседание на Европейската консултативна комисия, създадена след Московската конференция на министрите на външните работи на СССР, САЩ и Великобритания на 19-23 октомври 1943 г., със седалище в Лондон, като орган за обсъждане и съгласуване на въпросите за излизането на страните от Оста, тяхната безусловна капитулация и други проблеми на военновременното сътрудничество. На това заседание се приема и проект за примирие с България. Той предвижда прекъсване на дипломатическите отношения на България с Германия, изтеглянето на българските войски от Беломорието и Македония (Югославия) и разполагането на съюзнически войски на територията на България. Основните задачи на българските войски в Западна Тракия до лятото на 1944 г. са да отбраняват и прикриват беломорския бряг и южните граници на България, да противодейств-

¹⁶ Пак там.

ват на турските войски в Тракия и на формированията на гръцките партизани в областта. Военнополитическата и стратегическата обстановка по фронтовете на Втората световна война се отразява и върху положението на Балканския полуостров. Тя се усложнява още повече при приближаването на съветските войски към България и възможността за англо-американски десант в Гърция.

Още в края на юли 1944 г. българското правителство взема решение за изтегляне към вътрешността на страната на всички свои войски от териториите, за които България не претендира, като там се оставят временно военни части само в стратегически пунктове за защита и отбрана на железопътни и други обекти, а на 26 август щабът на войската издава първите си разпореждания за оттегляне от сръбска територия на Първи окупационен корпус със седалище в Ниш.¹⁷ На 29 август 1944 г., като следствие от обявения на 26 август с. г. от правителството на Ив. Багрянов неутралитет на България, с радиograma от щаба на войската на командира на Втори български корпус е разпоредено да започне изтегляне на 7-а пехотна рилска дивизия и всички други български части в района на Сяр–Демир Хисар, като се има предвид, че Беломорието, източно от Струма, е българско, а не окупирана територия. Постепенното изтегляне от района на Сяр–Демир Хисар започва още на 2 август 1944 г. Поради създалата се психоза след изтеглящите се военни части към старите предели на България тръгват и част от тамошните български чиновници и български семейства от Воденско, Гумедженско, Лагадинско и Солунско.¹⁸

След изпреварващото обявяване на война на България от страна на Съветския съюз на 5 септември 1944 г. на България преговорите за примирие между американските и английските представители в Кайро с пратеника на българското правителство Стойчо Мошанов се прекратяват. В коментара на „Ройтер“ от Лондон на 5 септември 1944 г. върху изчаквателното поведение на правителството на Муравиев и обявената от Съветския съюз война на България ясно се заявява позицията на Великобритания, че българските власти трябва да се оттеглят от т.нар. нови земи, придобити през лятото на 1941 г. в резултат на немската агресия спрямо Гърция и Югославия: „Обявяването на война от Русия на България е един акт на реалистична политика, която ще вразуми българите и вероятно ще ускори подписването на прими-

¹⁷ Мантарлиев, Пос. съч. с. 132.

¹⁸ Пак там.

рието... България трябва да подпише предаването си, да скъса с Германия, да разоръжи германските войски и да върне териториалните си придобивки”¹⁹

Създадената нова обстановка след обявяването на война от страна на СССР налага в преговорния процес за изготвянето на клаузите за примирието с България да участва със съществена роля и съветска делегация. На 6 септември 1944 г. на дивизиите на Пета армия във Вардарска Македония се нарежда да се подготвят за изтегляне към старите предели на страната. Правителството на Отечествения фронт бърза да изпълни условията за примирието, за да укрепи международното си положение и да облекчи пътя към признаването му от западните сили, особено от страна на Великобритания, която е договорила с Сталин своето влияние в Гърция. Като особено важна своя стъпка за постигането на целите си то вижда бързото оттегляне на българските войски от Беломорието и Македония. Британският посланик в Москва А. Кларк е поставил същия въпрос пред съветския външен министър Молотов. Няколко дни преди пристигането на Чърчил и Идън в Москва в разговор с Георги Димитров Сталин заявява: „България би трябвало да изведе своите войски от Тракия и Македония. Британците са особено чувствителни към Западна Тракия и много внимателно следят действията на българските части там и действията на новото правителство на Константин Муравиев.”

На 2 септември 1944 г. „Ройтер” предава информация, че германците напуснали Южна Гърция, българските войски се оттегляли в Северна Македония, но оставали в Тракия (Западна Тракия), „която София счита очевидно като част от нова България.”²⁰ Още по-язвителен и зле настроен към българските очаквания, с новото правителство да се запази поне Беломорието е в. „Спектейтър” от 8 септември 1944 г., където е поместена специална статия „България и съюзниците”: „Новият министър-председател на България Муравиев точно преди обявяването на война от страна на Русия излезе със закъсняла декларация, че възстановява демократичните права и дава амнистия на политическите затворници... Поведението на българските войски в Гърция и Югославия явно съперничеше с това на германските и италианските нашественици в тия нещастни и станали жертва страни... Да бъде третирана България по-добре от Унгария и Румъния ще бъде явна несправедливост по отношение на жертвите

¹⁹ Райчевски, С. Българите в световните хроники 1944-1948, С. 2002, с. 61.

²⁰ Райчевски, С. Българите в световните хроники 1944-1948, С. 2002, с. 55.

на нейната агресия.”²¹

В прокламацията на оглавяваното от Кимон Георгиев правителството на Отечествения фронт към българския народ от 9 септември 1944 г. ясно се посочва насоката на външната политика на България към установяване на тесни връзки със Съветския съюз и Югославия и приятелски отношения със западните демокрации.

Позицията на България по отношение на българските войски в Западна Тракия през лятото и есента на 1944 г. се променя. Докато до август се говори за изтеглянето на българските войски от Сърбия и Егейска Македония, то след това, по време на преговорите в Кайро и Анкара, се поставя въпросът и за изтеглянето на 5-а армия от Македония и на 2-и корпус от Западна Тракия.²² Пребиваването на 2-и корпус в Беломорието създава затруднения на правителството на Отечествения фронт във взаимоотношенията му със съюзническите държави и особено с Англия.

Правителството на Кимон Георгиев разпорежда на командира на 2-и корпус да предаде гражданското управление на частите на ЕЛАС и ако е необходимо да им окаже съдействие, тъй като те действат вече като съюзници. Командването на 2-ри корпус в Беломорието, трансформиран като 7-а армия, има дори амбицията да помири двете враждуващи помежду си партизански формирования в бойни действия срещу германските войски. След обявяването на война на Германия от страна на България германското командване е заинтересовано българските войски да бъдат изведени от територията на Гърция, за да могат германските части безпрепятствено да се изтеглят по направление Скопие–Белград. При положение, че българите не се изтеглят от Западна Тракия, те ще подпомагат с оръжие националистическите формирования на Андон Чауш, за да могат последните да ангажират българите в сражения.²³ Съветското командване следи с внимание действията на съюзническите офицери за свързка в Гърция и опитите да се пристъпи към приспособяване на съществуващите съоръжения и оборудвания по беломорския бряг за приемане на англо-американски кораби и самолети. В тази сложни взаимоотношения между силите българското правителство се съобразява с позицията и на три-

²¹ Пак там, с. 62-63.

²² Явашчев, С. Оттеглянето на българските войски от Западна Тракия през лятото на 1944 г. – Втората световна война и Балканите. Сборник доклади и научни съобщения, изнесени на международна научна конференция в София 20-21 юни 2002, С. 2003, с. 165.

²³ Явашчев, С. Пос. съч., с. 166.

те съюзнически държави СССР, Великобритания и САЩ. След преминаването на българската армия под командването на 3-и Украински фронт на всички настоявания от британска и гръцка страна за изтегляне на българските войски от Беломорието то отговаря с аргумента, че това то може да изпълни само след заповед на маршал Толбухин.

На 12 септември 1944 г. Европейската консултативна комисия започва да разглежда поправките и предложенията за примирието с България, внесени от пълномощниците на Великобритания и Съветския съюз. Поставеното от страна на Великобритания предварително условие за сключване на примирие с България, което се приема и от съветска делегация, предвижда изтеглянето в петнадесетдневен срок на българските войски и администрация от придобитите през 1941 г. територии в Тракия и Македония. Тази категорична позиция по отношение на изтеглянето на българските войски от присъединените територии остава непроменена и при следващите срещи и консултации. Междувременно на 18 септември 1944 г. между командващия българските войски в Западна Тракия и Източна Македония генерал Сираков от една страна и главният комендант на гръцките на националистични андартски групи на небезизвестния гонител на българите в Беломорието Андон Чауш (Фостеридис) и създател още през 1943 г. на т.нар. Национални групи на гръцките въстаници (ЕОЕА), се подписва спогодба за съгласуване на действията при изтеглянето на българските части, която по-късно ще бъде използвана от Гръцката комунистическа партия и ЕЛАС че българите били сключили „предателска спогодба с водача на националистическите банди на Андон Чауш“ по внушение на английския офицер Милър.²⁴ Подписаната от командира на 2-и корпус на българската армия генерал Сираков и главния командир А. Фостеридис (Андон Чауш) спогодба съдържа седем точки²⁵:

1. Командирът на 2. армейски корпус на българската войска в Източна Македония и Западна Тракия се задължава да отстрани всички групи гръцки партизани, които се намират по населените места на Източна Македония и Западна Тракия, където пребивават българските сили, и да не позволи в бъдеще влизането на тези групи по тия места. Горното ще се изпълни до 20 септември 1944 г. за градовете Драма и Кавала, а до 22 септември - за другите населени места.

²⁴ Документи за участието на македонскиот народ во егејскиот дел на Македонија во антифашистичката ката војна 1941-1945 година. Т. 1. Скопје, 1971, с. 243.

²⁵ Пак там, с. 194, Док. № 149.

2. Главният водач на националистическите гръцки андарти се задължава да не позволи влизането на негови единици в населените места, където стационарират български войскове части.

3. В случай че български войски влязат в някое населено място, в което се намират андартски единици, с цел да останат там, гръцките андарти са длъжни да се изтеглят от това населено място. Ако българските войски минават мирно през някое село, гръцките андарти да им оказват всякакво съдействие. Български войски, които напускат някое населено място, са длъжни да известят местните гръцки власти с цел по-бързо да се върнат андартите.

4. Двете договарящи се страни се задължават да преодолеят неприятелството, да поддържат приятелски връзки и взаимно да си помагат. Същите договорни страни са длъжни да наложат на своите войници и андарти да избягват междуособни предизвикателства. В случай на инциденти, те ще се решават от командира на българската войска и главния водач на гръцките националистически андарти, когато същите инциденти не могат да се решат от местните командири на българската войска и на гръцките андарти.

5. Всички пътища и железопътни линии могат да бъдат свободно използвани от населението и българските войски.

6. В населените места, където ще стационарират, българските войски са длъжни да оказват помощ на гръцките власти, които се намират там.

7. Двете договорни страни изразяват своето пълно задоволство от постигнатата спогодба и уверяват, че ще направят всичко, каквото е възможно за нейното точно изпълнение.

От съдържанието на тази спогодба се разбира, че основната цел на българската страна в този момент не е било преследването на ЕЛАС и левите сили, а стремежът да се гарантира по-голяма сигурност за намиращите се в Беломорието български военни части и тяхното безпроблемно изтегляне към старите предели на България. Много скоро след изтичане валидността на това съглашение андартите на Андон Чауш възобновяват терора си над оставащите след изтеглянето на българските войски все по-малко българи в Беломорието. По-късно, през ноември с.г., министрите от ЕЛАС в кабинета на Г. Папандреу поставят в заседание на министерския съвет въпроса за арестуването на Андон Чауш, когото обвиняват в измяна. Министър-председателят отговаря в същия дух, заявявайки: „Понеже се установи по безспорен начин предателският характер на тази спогодба, Андон Чауш ще бъде

представен като предател, съгласно закона за народните предатели²⁶. Въпреки тези заявления той не е арестуван и продължава борбата си срещу левите сили и българското население в Беломорието, а по-късно, през 1945 г., дори е удостоен от крал Александър с орден за храброст „за доказан патриотизъм”. На 19 септември 1944 г. Георги Димитров праща от Москва на Трайчо Костов следното притеснително съобщение, което разсейва всякакви надежди, че България може да запази позициите си по въпроса за беломорския излаз: „Нашите приятели съветват час по-скоро българските войски да бъдат изведени от Тракия и Македония. Това е в интерес на самата България!”²⁷ Българското правителство поставя пред съветското командване в България въпроса по чия инициатива трябва да се осъществи наложеното от развоя на обстоятелствата изтегляне на българските войски от Тракия.

Организацията по оттеглянето на 2-и корпус от Беломорието започва още от средата на септември 1944 г. Командването на корпуса изготвя подробен план за оттеглянето на българските войски от Западна Тракия, който след съгласуване с Министерството на войната е изпратен на командирите и дивизиите. В плана е предвидено не само оттеглянето на войските на 2-и корпус, но и евакуирането на целия български административен състав от Беломорието. Щабът на всяка от пехотните дивизии организира евакуирането на областта, в която е разположена дивизията. Евакуирането се извършва в три ешелона. В първия са включени населението, банките, промишлените стоки и тилът на корпуса. Във втория – граничните поделения, които ще охраняват старата държавна граница (отпреди 1941), а в третия – оперативните части, бреговата охрана и Беломорският флот.²⁸

На 2 октомври 1944 г. командващият на 7 армия (II-и корпус) генерал-майор А. Сираков издава заповед, в която се нарежда да се поддържат приятелски отношения с гръцката левица: „Съгласно нарежданията на правителството и тия на Военното министерство войската трябва да поддържа приятелски връзки и да сътрудничи с гръцкия отечествен фронт ЕАМ и с гръцката военна организация ЕЛАС, като се има предвид горното, да се има за най-точно изпълнение от всички военни части следното:

1. Да се поддържат най-добри отношения между българската войска и гръцките организации ЕАМ и ЕЛАС, а така също и с установе-

²⁶ Райков М. Пос. съч., с. 42; АМВНР, Ф. КИСП, оп.1, а.е. 64, л. 10.

²⁷ ЦПА, Ф.146, оп. 2, а.е. 14.

²⁸ Явашчев, С. Пос. съч. с. 167.

ните местни общински и околийски власти на тази организация.

2. Да има пълно сътрудничество и разбирателство между българските военни власти и органите на казаните организации.

3. Всеки войскови чин да пази частното имущество и общественото такова.

Своеволно вземане материали и вещи забранявам. Виновниците, уличени в кражба, разпиляване и пр., да се наказват и дават под съд.

4. При спорове командирите да разрешават въпросите на самото място в споразумение с органите на ЕАМ. При случаи, които не могат да се разрешат, да се донася по команден ред.

5. Към населението всички войскови чиновове да се отнасят коректно, както подобава на българските войници. Надявам се, че в това отношение няма да се намерят военни чиновове, които да изложат името на българската войска.

6. В гарнизоните, където има българска войска, пътеуказателните постове и военните български патрули да следят за правилното движение и поведение на военните чиновове.

7. Военните чиновове може да се задържат само от български военни органи – патрули и др.

8. Българи – цивилни лица, могат да се задържат от военните власти. Ако гръцки власти арестуват някой българин, веднага да се взема и постъпва съгласно дадените нареждания.

9. На българското население и чиновници военните власти да оказват закрила. Ако има провинени българи, да се изпращат във вътрешността ведно с обвиненията.

10. Отношенията на българската власт с гръцкото население, както и българските държавни и частни интереси ще се уреждат от върховния делегат на българското правителство, който ще пристигне в Беломорието.

11. Гръцките партизански отряди (ЕЛАС) ще се считат за съюзни. Допълнително ще се дадат указания по този въпрос.

12. Войсковите части могат свободно да движат своето имущество. При това да не се допуска пренасянето на частно имущество и особено на крадени вещи с войскови средства. Когато се заповяда превоз на частни имущества, да се дава бележка за водачите и коларите.

13. Дребни нужди войсковите части да задоволяват като закупуват от местния пазар потребното и влязат в споразумение с местните власти, ако това се налага.

Тази ми заповед да се прочете пред всички роты, батареи, еска-

дрони и самостоятелни взводове и най-строго да се спазва. Пояснения да се искат.

Ген. майор: (п) Сираков²⁹

При разговорите си със Сталин и Молотов между 9 и 11 октомври 1944 г. Чърчил и Идън изрично засягат въпроса за изтеглянето на българските войски от Беломорието. С писмо № 531 от 10 октомври 1944 г. министър-председателят Кимон Георгиев уведомява чрез генерал-полковник Бирюзов съветското правителство, че Министерският съвет от същата дата е взел решение да се изтеглят българските войски от Западна Тракия и Източна Македония и че вече е дадено нареждане, изтеглянето да започне веднага. Като предварително условие, „без което не може“, както се изразява историкът Георги Марков, за сключване на примирие, на 11 октомври 1944 г. победителите искат от България в срок от 15 дни българските войски и администрация да бъдат изтеглени от довоенните територии на Гърция и Югославия, за да започнат в Москва преговори за сключване на примирие.³⁰ На този ден представители на правителствата на Великобритания, САЩ и СССР известяват на българското правителство чрез намиращия се по това време в София генерал-полковник Сергей Бирюзов, че са разгледали молбата на Министерския съвет за примирие и са взели решение, че необходимата предпоставка за започване на преговори е задължението на България да евакуира всички български войски и чиновници от гръцка и югославска територия. Евакуацията трябва да приключи в 15-дневен срок, а контрола по изтеглянето ще упражнява една контролна комисия под председателството на съветски представител. Още същия ден генерал-полковник Сергей Бирюзов уведомява българския министър-председател Кимон Георгиев за решението на правителствата на СССР, Великобритания и САЩ за „необходимата предпоставка за започване на преговорите за примирие.“³¹

С писмо № 531 от 10 октомври 1944 г. министър-председателят Кимон Георгиев уведомява чрез генерал-полковник Бирюзов съветското правителство, че „през течение на миналия септември се из-

²⁹ ЦВА, Ф. 60, оп. 2, а.е. 296, л. 86; Сб. Единодействието на българския народ с другите балкански народи в антифашистката борба 1940- 1945, С.,1974, с. 260; Отечествена война на България 1944-1945. Документи и материали. Първи том, С. 1978, с. 377-378.

³⁰ Марков, Г. Другата история на най-голямата война. Втора книга: Светът в пламъци, С. 2015, с. 320.

³¹ Советско-българские отношения, Москва, 1969, с. 22.

върши окончателното предаване на местната административна власт в ръцете на местното население” и че „след като през последните дни всички държавни административни служби се предадоха на съответните представители на местното гръцко население, Министерският съвет на същата дата е взел решение да се изтеглят и българските войски от Западна Тракия и Източна Македония.”. На 12 октомври 1944 г. в шифрограма до Москва Трайчо Костов съобщава, че започва изтеглянето на българските войски от Беломорието и същевременно споделя опасението на гръцките партизани дали след това няма да последва нахлуване на немците от Солун. Ръководството на ЕАМ в Северна Гърция се обръща с молба към ОФ правителството в София да бъдат подкрепени с оръжие. Същата молба е отправна и чрез българския делегат в Западна Тракия – Сава Гановски. Политбюро на ЦК на БРП (к) обсъжда този въпрос на 20 октомври 1944 г. В приетото решение се казва, че след създаденото тежко положение в Беломорието след изтеглянето на българските войски „искането на другарите от ЕАМ да бъдат снабдени с известно количество оръжие, за да се бранят от евентуално настъпление на германците и от техните съюзници гръцките националисти, не е възможно да бъде осъществено главно поради опасност от международни усложнения от Англия и влошаване на и без това тежкото положение на България”. Независимо от възникналата сложна ситуация българските войски са изведени от района на Беломорието в 14-дневен срок, което е изрично посочено в писмото на българския министър-председател Кимон Георгиев до маршал Толбухин.

Най-напред се оттеглят бреговата и противовъздушната артилерия. На 29 септември 1944 г. 2-и корпус е преименуван в 7-а армия, а на 3 октомври започва оттеглянето на тиловите части, а след това и евакуирането на гражданските учреждения. На 10 октомври командващият 7-а армия издава заповед за оттегляне на бойните подразделения на армията. Оттеглянето на граничните подразделения започва на 14 октомври и до вечерта на 20 октомври са заети всички гранични участъци по старата българо-гръцка граница. Оттеглянето и евакуирането от Западна Тракия завършва на 25 октомври 1945 г.

До 25 октомври Седма армия с командващ генерал-майор Асен Сираков се прибира окончателно в старите предели на България. С това условието на силите победителки може да се счита вече за изпълнено и на 28 октомври 1944 г. в Москва между правителствата на СССР, Великобритания и САЮ от една страна, и правителството на България, от друга страна, се подписва Съглашение за примирие, чл.

2 на което гласи: „Българските въоръжени сили и чиновници, съгласно с предварителното условие, прието от българското правителство на 11 октомври 1944 г., трябва да бъдат евакуирани от териториите на Гърция и Югославия в установения по това условие срок; българските власти трябва да вземат незабавни мерки за евакуирането на (от) гръцка и югославска територия на ония българи, които са били български поданици на 1 януари 1941 г., и да анулират всички законодателни и административни положения, които се отнасят до анексирането и включването в България на гръцка и югославска територия.”³²

Текстът постановява категорично от Беломорието да бъдат изселени всички българи, които са се установили там, не само българските чиновници, но и онези стари бежанци след Балканските и Първата световна войни и техни потомци, които през 1941, 1942, 1943 и първата половина на 1944 г. са се върнали със своите семейства в бащините си огнища и имоти, за да стопанисват и обработват земите на дедите си или да упражняват там своите традиционни занаяти.

Центърът на гр. Ксанти

³² Установяване и укрепване на народнодемократичната власт септември 1944 – май 1945. Сборник документи. С., 1969, с. 264.